

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

ПРОБЛЕМИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ТА КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**Збірник наукових праць
Випуск 17**

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
15 січня 2007 р.
Серія КВ № 12201-1085Р**

Харків 2015

ББК 88.36

Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 17. – Х.: НУЦЗУ, 2015. – 340 с.

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми теоретичних та прикладних психологічних досліджень існування та діяльності людини в умовах екстремальних та кризових ситуацій, а також питання розробки заходів із захисту від впливу психогенних травмуючих факторів.

Збірник орієнтовано на працівників в галузі психології, практичних психологів, ад'юнктів, слухачів та студентів ВНЗ України.

Головний редактор: *Перелигіна Л.А.*, д-р біол. наук, проф.

Заступник головного редактора: *Тімченко О.В.*, д-р психол. наук, проф.

Відповідальний секретар: *Афанасьєва Н.Є.* канд. психол. наук, доц.

Редакційна колегія: *Барко В.І.*, д-р психол. наук, проф.
Назаров О.О., канд. психол. наук, доц.
Садковий В.П., канд. психол. наук, проф.
Самойлов Н.Г., д-р біол. наук, проф.
Сафін О.Д., д-р психол. наук, проф.
Стасюк В.В., д-р психол. наук, проф.
Потапчук Е.М., д-р психол. наук, проф.
Рябініна О.В., д-р філос. наук, проф.
Христенко В.Є., канд. психол. наук, доц.

Затверджено до видання Вченою радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол від 08.02.15. № 8

Збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі психологічних наук.

(Постанова президії ВАК України від 10.02.2010 року № 1-05/1)

Зміст

Абалмасова К.О., Демченко Я.А., Сергієнко О.О.

Соціальна відчуженість осіб, які пережили травмуючу подію 3

Алещенко В.І.

Методика оцінки функціонування системи морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України 10

Андрієнко А.

Соціально-психологічна адаптація студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ та її оптимізація..... 18

Андрух І.В.

Основні підходи до теоретичного обґрунтування моделі емоційного вигорання оперативного співробітника..... 26

Афанасьєва Н.Є.

Структурна модель психологічного консультування фахівців екстремального профілю діяльності..... 35

Балабанова Л. М., Жданова І. В.

Психологічний аналіз внутрішньої картини здоров'я курсантів ВНЗ МВС..... 46

Баратинська А. В.

Дослідження професійного вигорання працівників правоохоронних органів у світлі ідей позитивної психології 55

Боснюк В.Ф., Топчій В.О.

Проблема прийняття рішень в ризиконебезпечних умовах діяльності 67

Гломозда В.А., Афанасьєва Н.Є.

Сучасні підходи до проблем етнічної толерантності особистості та її формування у мультикультурному просторі..... 74

Дишкант О.В.

Особливості взаємозв'язку схильності до ризику з ефективністю професійної діяльності рятувальників..... 81

Дончак А.М.

Розвиток емоційно-вольової стійкості військовослужбовців в ході підготовки до ведення бойових дій 89

Жидкова О.А., Афанасьєва Н.Є.

Соціально-психологічні особливості особистості безпритульного .. 103

Ільїна Ю. Ю., Китань Ю.О.

Криза підліткового віку як одна з причин девіантної поведінки 112

Ільїна Ю. Ю., Красюк В.

Криза соціальної ідентичності як наслідок травмуючих подій..... 120

Ільїна Ю.Ю., Зубко М.В.

Особливості сприйняття часу майбутніми рятувальниками в екстремальних ситуаціях..... 127

Кравченко К.О.	
Теоретичний аналіз становлення та розвитку поняття «Бойовий стрес» у вітчизняній військовій психології	135
Краснокутський М.І.	
Деякі аспекти щодо надання психологічної допомоги дітям, які пережили насильство	149
Крещик К.Ю.	
Теоретичний аналіз зарубіжної літератури з проблеми стереотипів	157
Кучеренко Н.С.	
Нервово-психічна стійкість як один з факторів психологічного забезпечення службово-бойової підготовки майбутніх офіцерів внутрішніх військ України	165
Кучеренко С.М.	
Урахування професійної мотивації рятувальників дснс україни під час виконання діяльності в особливих умовах	173
Миргород К.Г., Ушакова І.М.	
Особливості агресивності вихованців школи-інтернату	180
Панова В.О.	
Проблема дослідження феномена професійно відповідальної поведінки в психології	188
Пархоменко О.О.	
Професійна мотивація військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій з різним рівнем професійної успішності ..	198
Пенькова Н.Є	
Функціональний зміст моделі цільової психологічної готовності особистості військовослужбовця національної гвардії України до службово-бойової діяльності у процесі проведення антитерористичної операції.....	206
Поляков І.О., Пономаренко Р.В., Пономаренко І.В.	
Особливості професійної мотивації рятувальників гірських пошуково-рятувальних загонів ДСНС України	215
Попов В.М.	
Вплив травмуючих ситуацій на формування вивченої безпорадності	224
Потанчук Є. М., Потанчук Н.Д.	
Самоконтроль особистості в екстремальних та кризових ситуаціях як важлива умова самозбереження	231
Приходько І.І.	
Прогнозування продуктивності психологічної безпеки особистості у фахівців екстремальних видів діяльності	240

Сапельникова Т.С., Зайцева М.С., Шоев У.Н.	
Факторы формирования профессиональной направленности студентов иностранцев в период обучения в вузе	250
Селюкова Т.В., Федосеев В.А., Литвинова В.Я.	
Клинические варианты нарушения поведения в отдаленном периоде у детей переживших экстремальные ситуации	258
Сергієнко Н.П., Зеленська К.С.	
Професійна ідентичність майбутніх психологів	263
Сільченко Ю.С., Афанасьєва Н.Є.	
Профілактика кризи ідентичності у студенському віці	271
Снісаренко А.Г., Снісаренко Я.С.	
Особливості прояву типових властивостей соціальних типів особистості фахівців пожежно-рятувальних підрозділів	277
Ушакова І.М.	
Самооцінка як основа психологічного захисту особистості	285
Хмиров І.М.	
Психологічні фактори адаптації рятувальника до професійної діяльності	293
Шайда О. Г.	
Психічне здоров'я соматично хворих підлітків та способи їх корекції в умовах тимчасово окупованих територій	299
Шаріпова Д.С.	
Особливості саморегуляції професійних спортсменів з кульової стрільби під час змагальної діяльності	306
Шевченко Р.П.	
Взаимосвязь механизма психологической защиты с нарушениями психоэмоциональной сферы военнослужащих невротического и психосоматического регистров	312
Юр'єва Н.В.	
Використання тренінгу “Мотиваційні ресурси життєстійкості” для підвищення рівня стресостійкості військовослужбовців Національної Гвардії України	319
Annotations to the articles	330

13. Проценко Н. В. Самоконтроль поведінки підлітка як попередній етап його подальшої реалізації / Н. В. Проценко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 6. Частина 2. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 213–219.

14. Фонтана Д. Как справиться со стрессом / Д.Фонтана, Г.Перри. Как жить с вашей болью: пер. с англ. Т. М. Марютиной. – М. : Педагогика Пресс, 1995. – 352 с.

15. Екстремальна психологія : Підручник / За заг. ред. О.В. Тімченка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502 с.

16. Кризова психологія : Навч. посібн. : 2-е вид. / За заг. ред. О.В. Тімченка. – Х.: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. – 380 с.

УДК 159.9 – 057.36 (477)

Приходько І.І., д. психол. н., с.н.с., начальник науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України

ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ У ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ

З використанням кластерного аналізу емпіричних даних складових психологічної безпеки особистості було виділено три типи організації психологічної безпеки особистості у військовослужбовців: продуктивний, репродуктивний, непродуктивний. Описано функціональний зміст кожного типу, розроблено регресійне рівняння для визначення продуктивності психологічної безпеки особистості у військовослужбовців.

Ключові слова: психологічна безпека, екстремальна діяльність, військовослужбовці, типи психологічної безпеки особистості, прогнозування.

Использование кластерного анализа эмпирических данных составляющих психологическую безопасность личности были выделены три типа организации психологической безопасности личности у военнослужащих: продуктивный, репродуктивный, непродуктивный. Описано функциональное содержание каждого типа, разработано регрессионное уравнение для определения продуктивности психологической безопасности личности у военнослужащих.

Ключевые слова: психологическая безопасность, экстремальная деятельность, военнослужащие, типы психологической безопасности, прогнозирование.

Постановка проблеми. Проблема здійснення професійної діяльності людини в екстремальних умовах завжди була у центрі уваги фахівців різних галузей науки. Вона стає найактуальнішою у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на Сході України, військовим

конфліктом з Росією, зростанням злочинності, аваріями на виробництві та транспорті тощо. Тенденція збільшення кількості різних загроз обумовлює необхідність формування у особового складу навичок безпечної поведінки, психологічної готовності до дій в екстремальних умовах. Все це має безпосереднє відношення до однієї з основних потреб людини – безпеки та диктує необхідність пошуку ефективних шляхів забезпечення і підтримки психологічних аспектів життєстійкості, опірності людини до негативних зовнішніх і внутрішніх загроз, а також прогнозування змін психологічної безпеки особистості у військовослужбовців при виконанні ними службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичний аналіз проблеми дослідження показав, що найважливішим аспектом життя людини є його свобода й захищеність від різних небезпек і загроз, ступінь її уразливості від сучасних ризиків. Складність, комплексність проблеми безпеки людини зумовлюється, з одного боку, різноманітністю змістових визначень поняття «безпека», з іншого боку – інтегративністю феномена людини, що відображається в різноманітті аспектів його розгляду.

Сьогодні поняття «психологічна безпека» вченими використовується в різних аспектах дослідження життєдіяльності людини: при вивченні надзвичайних ситуацій, аварій і катастроф, що характеризуються значними матеріальними та соціальними наслідками (Р.В. Агузумцян, Л.О. Александрова, Т.М. Краснянська, Т.Б. Мельницька, Є.Б. Мурадян та ін.); дослідження проблем інформаційної, інформаційно-психологічної, соціально-психологічної й організаційної безпеки людини й суспільства (І.О. Баєва, Г.В. Грачев, Т.В. Єксакусто, О.Ю. Зотова, Н.Л. Шликова та ін.); у новій галузі знань – ризикології, в якій вивчаються її різні аспекти (військові, психологічні, соціальні, політичні, технологічні, фінансові, екологічні й інші ризики, прогноуються їхні наслідки); вирішенні проблеми психологічного захисту особистості й суспільства, а також культури безпеки як процесу збереження й розвитку цілей, ідеалів, цінностей, норм і традицій людини, родини й суспільства (Т.С. Кабаченко, Т.І. Колеснікова, Н.О. Лизь та ін.) [1-2; 4; 6-9; 11; 13-14]. Але у цих дослідженнях не знайшла відображення проблема психологічної безпеки фахівців ризиконебезпечних професій, не розглядалися типізація та її прогнозування у різних умовах професійної діяльності.

Метою даної статті є визначення типів організації психологічної безпеки особистості у військовослужбовців та розроблення рівняння регресії для прогнозування їх продуктивності при виконанні службово-бойових завдань в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. У попередніх дослідженнях нами була розроблена трансформаційна модель психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності, яка складається з чотирифакторної структури у звичайних умовах життєдіяльності (компонен-

ти морально-комунікативний, мотиваційно-вольовий, ціннісно-смісловий і внутрішнього комфорту) та чотирифакторної структури в екстремальних умовах діяльності (компоненти морально-вольова урегульованість, стратегії подолання стресових ситуацій, ціннісно-смісловий, посттравматичне зростання / регрес) [12]. Ця модель є похідною від уявлення про психологічну безпеку особистості як про систему саморегуляції, що забезпечує особистісний розвиток у наявних умовах життєдіяльності.

Для досягнення мети дослідження відповідно до розробленої структурно-функціональної моделі було визначено та обґрунтовано показники психологічної безпеки особистості у військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ), які відрізняються за віком, стажем, військовим званням, посадами. Всього у дослідженні прийняло участь 119 офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом військових частин Центрального, Західного та Східного територіальних об'єднань НГУ. Для цього використовувались наступні психодіагностичні методики для визначення показників:

– морально-комунікативного рівня психологічної безпеки: «Адаптивність (МЛЮ-АМ)» А.Г. Маклакова; «Індекс толерантності» (автори Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, Т.Ю. Прокоф'єва, О.О. Кравцова);

– мотиваційно-вольового рівня психологічної безпеки особистості: «Життєстійкість» С. Мадді (в адаптації Д.О. Леонт'єва та О.І. Рассказової); «Локус контролю» (у модифікації Є.Г. Ксенофонтової); «Визначення мотиваційного профілю особистості» Ш. Річі, П. Мартіна (в адаптації О.Г. Шмельова); «Опитувальник мотивації досягнення» А.О. Реана; «Оцінювання мотиваційної спрямованості особистості» Ю. Куля;

– ціннісно-сміслового рівня психологічної безпеки: «Смисложиттєвих орієнтацій» Д.О. Леонт'єва; «Шкала базових переконань» Р. Янов-Бульмана; «Діагностика копінг-стратегій (COPE)» (в адаптації Т.О. Гордєєвої, Є.М. Осіна, О.І. Рассказової, О.А. Сичева, В.Ю. Шевяхової);

– для визначення показників рефлексивного рівня психологічної безпеки: «Тест-опитувальник самовідношення» В.В. Століна; «Опитувальник нервово-психічної напруженості» Т.А. Немчіна; «Опитувальник посттравматичного зростання» М.Ш. Магомет-Емінова.

Використовувалися також дві методики, які перетинаються з більшістю рівнів психологічної безпеки особистості: методика багатфакторного дослідження особистості Р. Кетелла та методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда.

Результати проведеного емпіричного дослідження показали, що вікові особливості, професіоналізація, тип професійного ризику впливають на продуктивність системи психологічної безпеки особистості, що дозволяє припустити наявність певних типів її організації у військо-

вослужбовців НГУ. Психодіагностичні дані, які було отримано у загальній вибірці досліджуваних щодо особливостей складових психологічної безпеки особистості, було згруповано за допомогою процедури ієрархізованого кластерного аналізу. Це дозволило виділити три типи організації психологічної безпеки особистості у військовослужбовців НГУ. Побудований перехресний розподіл з високим рівнем достовірності різниць (від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,001$) між групами дозволив надати психологічну характеристику зазначеним типам психологічної безпеки особистості. Ці групи значуще відрізнялися за рівнем продуктивності системи організації психологічної безпеки особистості – здатності розвиватися і долати негативні умови життєдіяльності.

Характеризуючи найменшу третю групу, яка охоплює 3,36 % вибірки досліджених осіб, відзначимо, що понад 80 % цієї групи – це військовослужбовці за контрактом, які тільки розпочали службу (від 1 до 3 років), менше 20 % – молодші офіцери (від лейтенанта до капітана включно). Цю групу було позначено як **непродуктивний тип організації психологічної безпеки особистості**. Представники цієї групи переживають виражений емоційний дискомфорт. Попри визнання наявності у себе певних знань і вмій (самоповага), на глибинному емоційному рівні військовослужбовці цієї групи не мають віри у власну цінність (аутосимпатія) і привабливість для оточуючих. Переживання стресових ситуацій у них призводить до ще більшої зневіри у собі і звернення до релігії, але не як до духовної основи буття, а як до містицизму. Для ціннісно-сислового компоненту представників цієї групи характерне слабе уявлення про причинно-наслідкові зв'язки у власному житті, внаслідок чого розвивається схильність до фаталізму, містицизму, неможливість вийти за межі подій, звернутися до минулого чи уявити майбутнє, з'являється зневіра у справедливість влаштування світу, недовіра до оточуючих. Такому ціннісно-сислового компоненту в мотиваційно-вольовій сфері відповідає слабка ієрархічність мотиваційної сфери і сила пробудження для реалізації мотивів, звужене коло інтересів. Домінуючим стає страх невизначеності, внаслідок чого в напруженій ситуації надається перевага випадковим рішенням та ризику аби тільки діяти, а не пережити напруження. Існує схильність до поведінкових зривів, невпевненість у своїй здатності долати складні ситуації, залежність від думки оточення, несхильність брати на себе відповідальність за результат спілкування, планування і процес реалізації діяльності, а також несхильність до самозвинувачення.

При взаємодії з зовнішнім світом це проявляється у дезадаптивності, розмитому уявленні про власну соціальну роль та ролі оточуючих, невмінні встановлювати і підтримувати стосунки з соціальним оточенням (самотність), а також приймати допомогу від нього, недовірі і конфліктності. Можна припустити, що даний тип організації психологічної

безпеки виникає під дією надсильних стресових факторів чи внаслідок загальної ущербності (неповноцінності) особистості.

Друга група охоплює 73,10 % вибірки досліджуваних, серед яких 2/3 складають старші офіцери та військовослужбовці за контрактом, що мають досвід служби від 3 років та більше, а також інші молоді офіцери (стаж від 1 до 3 років) і новобранці військової служби за контрактом. Дану групу було позначено як **продуктивний тип організації психологічної безпеки особистості**. Він забезпечує високий рівень емоційного комфорту, позитивне ставлення до себе. Така характеристика компоненту внутрішнього комфорту сприяє закріпленню ставлення до оточуючого світу та стратегій поведінки, вироблених у процесі життєдіяльності. Для осіб цієї групи не притаманне сприйняття складних ситуацій життєдіяльності, в тому числі і професійних, як стресових, тому їх переживання не призводить до змін у ставленні до оточуючого світу чи змін у поведінці. Ціннісно-смысловий компонент представників цієї групи характеризується впевненістю у прихильності оточуючого світу, його підконтрольності. Вони переконані у своїй здатності будувати власне життя відповідно до своїх цінностей і уявлень про його зміст. Смысл їхньому життю надають набуті досягнення (статус, заслуги тощо), що притаманно особам зрілого віку.

На рівні мотивації така життєва концепція проявляється у високій ієрархізованості мотиваційної сфери, зрілій мотиваційній структурі у професійній сфері – орієнтації на стабільність, матеріальний добробут, визнання, що поєднуються з прагненням приносити своєю працею суспільну користь. Вони мають активну життєву позицію, отримують задоволення від того, що роблять, знаходять цікаве навіть у рутинній праці. Представники цієї групи впевнені у собі, здатні долати стресові ситуації, в складних умовах не здаються, шукають нові шляхи вирішення проблем; ризик розглядають як спосіб набуття досвіду. Вони готові діяти за відсутності надійних гарантій успіху, набутий досвід та достатній рівень інтелекту дозволяють їм у стресових ситуаціях активно долати себе, керувати своїми думками, планувати діяльність, визначати пріоритети. На рівні взаємодії з оточуючим світом особи цієї групи характеризуються високою адаптивністю поведінки, гарною соціалізованістю. Вони мають досвід у спілкуванні, здатні проявляти гнучкість у різних ситуаціях комунікації, проте достатньо добре знають і виконують вимоги, що висуває до них оточення у зв'язку з виконанням своїх соціальних ролей, також дотримуються соціальних норм, що дозволяє їм уникати конфліктних ситуацій. Даний тип організації психологічної безпеки виникає у періоди дії сприятливих умов формування, літичного розвитку особистості чи за загальної ригідності особистості. При цьому задоволеність побудовою стосунків з оточуючим світом може мати суб'єктивний характер, а не відбивати реальну високу адаптивність особистості.

Перша група об'єднує 23,54 % вибірки досліджуваних військовослужбовців, де більшість молодші офіцери та молоді контрактники, які не мають достатнього професійного досвіду, проте в ній є і старші офіцери. Дану групу було позначено як **репродуктивний тип організації психологічної безпеки особистості**. Він є базовим, начальним, так як першим формується у процесі соціалізації, який адекватно триває. Надалі він може змінюватися на продуктивний або непродуктивний типи. Виходячи зі складу цієї групи, до якої наряду з молодшими офіцерами і недосвідченими військовослужбовцями за контрактом увійшли декілька старших офіцерів, які нещодавно вступили у нові посади, можемо припустити, що при змінах умов діяльності, посади продуктивний тип може тимчасово змінюватися репродуктивним, поки особа не освоїть нові вимоги.

Компонент внутрішнього комфорту психологічної безпеки особистості представників цієї групи характеризується середньовисокими показниками емоційного комфорту, дещо критичним ставленням до себе, схильністю до самозвинувачення, недостатньою впевненістю у своїй цінності для інших, що характеризує їх як здатних і прагнучих змін у своєму розвитку і досвіді. Переживання ними стресових ситуацій спричинює певне особистісне зростання: прагнення більше довіряти оточуючим, приймати від них допомогу, вчитися спілкуванню. Представники цієї групи знаходяться у пошуку смислу життя. Хоча вони ще не мають тих досягнень, які б забезпечили їм повагу і прихильність оточуючого світу, вони впевнені у власних силах досягти чогось у житті, у своїй удачливості, прихильності світу. Їхня мотиваційна сфера характеризується слабкою диференційованістю, пошуковою активністю, вони пізнають усе різноманіття професійних ситуацій, формують алгоритм ефективної професійної діяльності (шукають свій стиль, спосіб виконання професійних завдань). Хоча у звичайних умовах вони не мають проблем з самокеруванням, у стресових ситуаціях можуть відчувати себе не повною мірою здатними контролювати події власного життя, готовими долати труднощі, бути компетентними у спілкуванні. У таких ситуаціях вони можуть розгубитися, їм складно вирішити, як краще вчинити в умовах, що склалися, яким діям надати перевагу, часто потребують зовнішньої допомоги, соціальної підтримки. На рівні взаємодії з оточуючим світом характеризуються конформізмом, високою соціабельністю. Вони спрямовані на засвоєння соціальних норм, проте ще не дуже вправні в їх використанні, це призводить до проблем у спілкуванні, конфліктів у стосунках, поведінкових зривів, що знижує загальну адаптивність їхньої поведінки. Даний тип організації психологічної безпеки виникає у періоди дії складних умов формування, критичного розвитку особистості та при загальній спрямованості особистості на розвиток (пасіонарність). При цьому, коли мова йде про загальну особистісну спрямованість на розвиток, незадоволеність стосунками з оточуючим

світом може бути суб'єктивною, а не відбиттям реальної дезадаптивності особистості.

Вказані особливості формування та розвитку психологічної безпеки особистості, які виділені у процесі порівняння другої і першої груп, цілком відповідають закономірностям онтогенетичного розвитку психіки особистості, про які говорить Н. Witkin [15]. На його думку, психічна сфера розвивається від стану глобальності, недиференційованості до стану зростаючої артикульованості, диференційованості й інтеграції. При цьому, як було встановлено у дослідженнях О.Ю. Артем'євої, на емпіричному рівні це проявляється зміною невисокого рівня розвитку компонентів, що поєднані з гнучкістю зв'язків між ними, більш високим розвитком компонентів та сталими зв'язками між ними [3].

Таким чином, за виділеними рівнями продуктивності системи психологічної безпеки особистості можна говорити про такі типи її організації: *непродуктивний, продуктивний, репродуктивний*.

Зазначимо, що сучасні дослідження показують, що порівняння структур, на відміну від рівнів розвитку окремих компонентів, є надійним і адекватним показником для розмежування норми і патології [5, 10]. Виходячи з цього положення, було порівняно кореляційні матриці, які містять взаємозв'язки між показниками усіх методик, що увійшли до комплексу дослідження структурних компонентів психологічної безпеки особистості – всього 8145 кореляційних зв'язків у кожній матриці другої і першої групи. Це порівняння показало, що в другій групі кількість сильних та поміркованих кореляційних зв'язків є значно меншою, ніж у першій. Порівняння з третьою групою не здійснювалось через її нечисленність, ці результати наведені у табл. 1.

Як видно із наведених даних, структура організації психологічної безпеки особистості другої групи характеризується поєднанням розвинених складників психологічної безпеки особистості з більшою сталістю, однозначністю зв'язків між ними. Структура організації психологічної безпеки особистості першої групи характеризується меншим розвитком складників психологічної безпеки, що поєднується з більшою гнучкістю зв'язків між ними.

Таблиця 1

Частота кореляційних зв'язків різної сили в групах військовослужбовців НГУ з різним типом організації психологічної безпеки особистості (%)

Сила зв'язку	Групи досліджуваних		Значущість розбіжностей	
	Перша група	Друга група	Φ	p
Слабкі зв'язки	85,14	74,81	16,53	0,01
Помірковані зв'язки	12,96	21,43	14,48	0,01
Міцні зв'язки	1,90	3,76	7,33	0,01

Для прогнозування продуктивності психологічної безпеки особистості було проведено регресійний аналіз, де як залежна змінна використовувався тип організації психологічної безпеки особистості (перший тип – репродуктивний, другий – продуктивний, третій – непродуктивний), а в якості незалежних змінних – показники за шкалами методик, за допомогою яких визначався рівень розвитку складників психологічної безпеки особистості. Використання регресійного аналізу для визначення продуктивності наявного типу організації психологічної безпеки особистості виправдане тим, що він враховує не лише рівень показників незалежної змінної, а і зв'язки між ними. За результатами проведеного регресійного аналізу було складено наступне рівняння регресії:

Продуктивність організації психологічної безпеки особистості
 $= 6,068 - 0,008 \text{ ЗЛ} - 0,023 \text{ ПР} + 0,056 \text{ Іп} + 0,059 \text{ ЗА} - 0,036 \text{ СП} - 0,074 \text{ ОПСІ} - 0,049 \text{ СІ} + 0,023 \text{ ПОС} - 0,036 \text{ КСП} + 0,032 \text{ ЗКП} - 0,012 \text{ М1} - 0,009 \text{ М2} - 0,010 \text{ М3} - 0,010 \text{ М4} - 0,008 \text{ М5} - 0,011 \text{ М6} - 0,010 \text{ М7} - 0,007 \text{ М9} - 0,011 \text{ М10} - 0,006 \text{ М12} + 0,008 \text{ Іпд} - 0,017 \text{ Цж} - 0,011 \text{ НМ} - 0,028 \text{ ППріОЗ} - 0,055 \text{ ПУП} + 0,084 \text{ ВЗ} + 0,212,$

де 6,068 – константа; ЗЛ – «Залученість» (методика «Життестійкість»); ПР – «Прийняття ризику» (методика «Життестійкість»); Іп – «Інтернальність у професійній діяльності» (методика «Локус контролю»); ЗА – «Заперечення активності» (методика «Локус контролю»); СП – «Самоповага» («Тест-опитувальник самовідношення»); ОПСІ – «Очікування позитивного ставлення інших» («Тест-опитувальник самовідношення»); СІ – «Самоінтерес» («Тест-опитувальник самовідношення»); ПОС – «Прихильність оточуючого світу» («Шкала базових переконань»); КСП – «Контрольованість і справедливість подій» («Шкала базових переконань»); ЗКП – «Здатність керувати подіями» («Шкала базових переконань»); методика «Визначення мотиваційного профілю особистості»: М1 – «Потреба у високій заробітній платі та матеріальній винагороді; бажання мати роботу з гарним набором пільг і надбавок», М2 – «Потреба в хороших умовах роботи і комфортному навколишньому оточенні», М3 – «Потреба у чіткому структуруванні роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації, що дозволяє судити про результати своєї роботи, потреба у зниженні невизначеності та встановлення правил і директив виконання роботи», М4 – «Потреба в соціальних контактах: у спілкуванні з широким колом людей, легкого ступеня довірливості, зв'язків з колегами, партнерами та клієнтами», М5 – «Потреба формувати і підтримувати довгострокові, стабільні взаємини, що припускає значну ступінь близькості взаємин, довірливості», М6 – «Потреба в завоюванні визнання з боку інших людей, в тому, щоб оточуючі цінували заслуги, досягнення та успіхи індивідуума», М7 – «Потреба ставити для себе сміливі, складні цілі і досягати їх», М9 – «Потреба у розмаїтті, пе-

первах і стимуляції, прагнення уникати рутини», М10 – «Потреба бути креативним, думаючим працівником, відкритим для нових ідей», М12 – «Потреба в цікавій, суспільно корисній праці»; Іпд – «Інтегральний показник прагнення до домінування» (методика «Діагностика соціально-психологічної адаптації»); Цж – «Ціль життя» (методика «Смисловитєвих орієнтацій»); НМ – «Нові можливості» («Опитувальник посттравматичного зростання»); методика «Діагностика копінг-стратегій»: ППріОЗ – «Позитивне переформулювання і особистісне зростання», ПУП – «Поведінкове уникнення проблем», ВЗ – «Використання заспокійливих»; 0,212 – похибка прогнозування.

Виділені за допомогою регресійного аналізу незалежні змінні і належні до них коефіцієнти регресії дозволяють стверджувати, що *непродуктивність організації психологічної безпеки особистості тим більша, чим менше* особа здатна корегувати свою поведінку відповідно до вимог оточуючого світу, бачити у життєвих перешкодах нові можливості, прагнути розвитку та чим більше вона заперечує і відмовляється від активності (заперечує саму можливість досягнення і тому відмовляється від власних цілей), прагне до надконтролю в життєвих і професійних ситуаціях, максимально структурувати і зробити сталим оточуючий світ. Результати проведених емпіричних досліджень дозволили визначити норми рівнів психологічної безпеки особистості в залежності від типів їх організації (в умов. од.): від 0 до 1,5 – продуктивний тип організації психологічної безпеки особистості; від 1,5 до 2,5 – репродуктивний тип організації психологічної безпеки особистості; від 2,5 та більше – непродуктивний тип організації психологічної безпеки особистості.

Висновки

1. Психологічна безпека особистості фахівця екстремального виду діяльності є складним структурованим психологічним утворенням, яке багато в чому залежить від особливостей сприйняття власної психологічної захищеності, стійкості, упевненості, які випробовує (або не випробовує) суб'єкт у сформованій ситуації, тобто від сприйняття власної суб'єктивної реальності.

2. Розроблена типізація функціональної організації психологічної безпеки особистості фахівців екстремальних видів діяльності дозволила розкрити основні розходження в сприйнятті себе у стані безпеки (небезпеки) кожною конкретною особистістю. Виявлені розходження у функціональній організації психологічної безпеки підтверджують існування реальних підстав для різних визначень безпеки, властивої для різних суб'єктів та умов життєдіяльності.

3. Розроблене рівняння регресії продуктивності організації психологічної безпеки особистості дозволяє прогнозувати її динаміку при виконанні службово-бойової діяльності військовослужбовців як у звичайних умовах, так і в екстремальних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агузумцян Р. В. Психологические аспекты безопасности личности / Р. В. Агузумцян, Е. Б. Мурадян // Вестник практической психологии образования. – 2009. – № 1 (18). – С. 43–47.
2. Александрова Л. А. Личностный потенциал и психологическая безопасность в условиях повышенного риска природных катастроф / Л. А. Александрова // Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. – 2006. – № 2. – С. 12–26.
3. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева / под ред. И. Б. Ханиной. – М. : Наука, Смысл, 1999. – 350 с.
4. Баева И. А. Психология безопасности как направление психологической науки и практики / И. А. Баева // Национальный психологический журнал. – 2006. – № 1. – С. 66–68.
5. Балабанова Л. М. Категорія норми у дослідженні та регулюванні функціональних станів людини : автореф. дис... д-ра психол. наук : спец. 19.00.02 «Психофізіологія» / Л. М. Балабанова. – К., 2001. – 31 с.
6. Грачев Г. В. Личность и общество : информационно-психологическая безопасность и психологическая защита / Г. В. Грачев. – М. : ПЕР СЭ, 2003. – 304 с.
7. Зотова О. Ю. Социально-психологическая безопасность личности: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / О. Ю. Зотова. – М., 2011. – 43 с.
8. Краснянская Т. М. Психология самообеспечения безопасности: феноменология, механизмы, стратегии: дис. ... доктора психол. наук : 19.00.01 / Краснянская Татьяна Максимовна. – Таганрог, 2006. – 373 с.
9. Лызь Н. А. Формирование безопасной личности в образовательном процессе ВУЗа : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Н. А. Лызь. – Ставрополь, 2006. – 45 с.
10. Магомед-Эминов М. Ш. Деятельностно-смысловой подход к психологической трансформации личности : автореф. дисс. ... доктора психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / М. Ш. Магомед-Эминов. – М., 2009. – 53 с.
11. Мельницкая Т. Б. Информационно-психологическая безопасность населения в условиях риска радиационного воздействия: концепция, модель, технологии : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора психол. наук : спец. 05.26.02 «Безопасность в чрезвычайных ситуациях», 19.00.04 «Медицинская психология» / Т. Б. Мельницкая. – СПб., 2009. – 54 с.
12. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : [монографія] / І. І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. – 745 с.

13. Шлыкова Н. Л. Психологическая безопасность субъекта профессиональной деятельности: дис. ... доктора психол. наук : 19.00.03 «Психология труда» / Шлыкова Надира Летфулловна. – М., 2004. – 335 с.

14. Эксакусто Т. В. Социально-психологическая безопасность: понятие, особенности, критерии оценки / Т. В. Эксакусто // Психология человека в современном мире: научно-практическая конференция 15-16.10.2009 : тезисы докл. – М. : Ин-т психологии РАН, 2009. – Т. 5. – С. 94-101.

15. Witkin H. A. Psychological differentiation : studies of development / H. A. Witkin. – N.Y. : Erlbaum, 1974. – 418 p.

УДК 159.953

Сапельникова Т.С., к. психол. н., доцент кафедры практической психологии УИПА;

Зайцева М.С., студент УИПА;

Шоев У.Н., студент УИПА

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ ИНОСТРАНЦЕВ В ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

Проведено дослідження чинників, які впливають формування професійної спрямованості студентів іноземців в період навчання у вузі. Виявлено фактори, що впливають на успішність адаптації студентів до навчання, досліджено рівень професійної спрямованості студентів інженерних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності. В результаті дослідження виявлено, що найвищі результати у студентів іноземців інженерного профілю підготовки займає спрямованість типу «людина-техніка», що відповідає їх майбутньої професійної діяльності та формуванню професійних якостей.

Ключові слова: професійна спрямованість особистості, професійні мотиви, самовиховання, професійні інтереси.

Проведено исследование факторов влияющих на формирование профессиональной направленности студентов иностранцев в период обучения в вузе. Выявлены факторы, влияющие на успешность адаптации студентов к обучению, исследован уровень профессиональной направленности студентов инженерных специальностей к будущей профессиональной деятельности. В результате исследования выявлено, что самые высокие результаты у студентов иностранцев инженерного профиля подготовки занимает направленность типа «человек-техника», что соответствует их будущей профессиональной деятельности и формированию профессиональных качеств.

Ключевые слова: профессиональная направленность личности, профессиональные мотивы, самовоспитание, профессиональные интересы.

Целью нашего исследования является определение факторов формирования профессиональной направленности студентов иностранцев в процессе обучения в Украинской инженерно-педагогической академии.

Підписано до друку 29.05.15. Формат 60x84 1/16.
Папір 80 г/м². Друк ризограф. Ум.друк. арк. 21,3.
Тираж 100 прим. Вид.№ 10/15. Зам.№ 4/15.
Сектор редакційно-видавничої діяльності
Національного університету цивільного захисту України
61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94